

РЕЦЕНЗИЯ

По конкурс за академичната длъжност „професор“ по професионално направление 2.2. „История“, обявен от Кирило-методиевски научен център при БАН в Държавен вестник, бр. 104, 14.12.2018 г.

От чл. кор. проф. Иванка Гергова, Институт за изследване на изкуствата при БАН

На обявения конкурс е подал документи единствен кандидат- д.и.н. доц. Димо Дончев Чешмеджиев. Кандидатът е доцент от 2005 г. в Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“, и от 2010 г. в КМНЦ при БАН. През 2016 г. е защитил успешно дисертация за присъждане на научната степен „доктор на историческите науки“ на тема „Култовете на българските светци през IX-XII век“. Доц. Димо Чешмеджиев е ръководител на катедра „История“ във Философско историческия факултет на Пловдивския университет.

За участие в конкурса кандидатът е представил една монография: „Етюди върху български средновековни култове“ (Пловдив, 2019), както и 26 студии и статии, издадени след 2010 г., датата на предишната му хабилитация, и 4 енциклопедични статии. Димо Чешмеджиев е представил изискващите се от Закона доказателства, че покрива приетите минимални държавни изисквания.

Приемам за рецензиране монографията, която не е част от предишна хабилитация на кандидата, нито от неговия голям докторат (2016). В списъка с публикации, участващи в конкурса, обаче, откривам заглавия, които са свързани с неговия докторат и дори са посочени в автореферата му. Според Закона за развитие на академичния състав тези публикации не могат

да се рецензират в настоящия конкурс и няма да ги разглеждам. Това са номера в представения списък: 2, 3, 4, 11, 15, 18, 20, 23, 24, 26, 29. Редуцирането на списъка с публикации не противоречи на изискванията на Закона и Правилника за приложението му, тъй като и монографията, и останалите за рецензиране трудове са в достатъчно голям обем.

Димо Чешмеджиев е учен с утвърден през годините профил и индивидуалност. Той се е отдал на системно изучаване на средновековните български култове, една трудна изследователска област, която изисква многостранна подготовка и интердисциплинарен подход. Той започва с култовете на светите братя Методий и Константин-Кирил, за да продължи с тях и до сега, но междуременно разширява обхвата с почитанието на българските светци през Средновековието, за да направи своеобразна възстановка на „българския пантеон“. Подходът му при изследването на всеки култ е издържан последователно и неотклонно - имат се предвид всички компоненти, изграждащи култа: историческите сведения за личността на светеца, литературните произведения, които са му посветени, богослужебният комплекс, гробът, мощите и тяхната съдба, храмове, на които светецът е патрон, изображения. Култовете на отделните светци са проследени и в тяхната еволюция във времето, като са потърсени причините както за възникването им, така и за възхода или заглъхването им, в повечето случаи в един широк хронологичен диапазон. За да направи своите изследвания, Чешмеджиев проследява цялата стара литература, която му е достъпна, отнасяща се до история, археология, филология, богословие, изкуствознание, към която е критичен, но с мярка и уважение към предходниците.

Монографията „Етюди върху български средновековни култове“ е събрала текстове, които в по-голямата си част се отнасят до времето на Второто българско царство. Сред тях се открояват текстовете за култовете на

търновските патриарси Йоаким и Евтимий. Грижливо и пригледно са събрани сведенията за патр. Йоаким, чийто култ наистина със сигурност е „държавен“, както го определя Чешмеджиев и изглежда е заглъхнал след падането на страната под османска власт. Студията би могла да спечели от разширяване за периода на Възраждането, защото Паисий Хилендарски не само припомня личността на светия търновски патриарх, но говори и за негови мощи, възрожденските календари изненадващо поставят светеца на точната му дата, а зографите го представят в подходящ контекст. Твърде интересни са текстовете, посветени на патриарх Евтимий, на неговия предполагаем гроб в Бачковския манастир и на разпространените в Родопите легенди за негово присъствие. Тъй като култът на Евтимий е свършено неясен като възникване и разпространение, и тук, струва ми се, едно обръщане към Възрожденския период, когато той наистина се възражда и разпространява широко, би било от полза. Във всеки случай позоваването на двустранната икона от Ловеч с образите на светите Евтимий и Теодосий не помага за изясняване на култа, защото там са изобразени не търновските светци, а Теодосий и Евтимий Велики, и двамата с монашески облекла. Иконата не е литийна, както смята авторът, защото има малки размери и е лишена от дръжка.

За българската историография са важни и текстовете за светците, чиито мощи са били съхранявани в Търновград – Параскева, Михаил воин, Филотея. За Параскева е натрупана огромна библиография, но интересът към другите двама е малко по-слаб. И за трите култа е характерно пренасянето им извън българска територия. „Загадъчната“ светица Филотея дори се превръща в „българка“ след пренасянето на мощите ѝ във Влашко, макар че и времето, и обстоятелствата на това пренасяне не са изяснени. За Чешмеджиев са останали неизвестни статиите, посветени на св. Филотея и

на св. Параскева в сборника *L'empereur hagiographe. Culte des saints et monarchie byzantine et post-byzantine* (eds. P. Guran, B. Flusin), 2001.

Могат да се отбележат и други липси в библиографията, отнасящи се до изследванията на Д. Чешмеджиев на църкви във Велико Търново и Пловдив: Корпус на стенописите в България от XVIII в. С., 2006; Попова, Е. Разрушената църква „Св. Петка“ в Асенова махала, Велико Търново – Проблеми на изкуството, 4, 2007; Велкова-Гайдаржиева, А., Е. Попова. Храмът „Успение Богородично“ Велико Търново, Велико Търново, 2010; Трифонова, А. Гръцки надписи от църквата „Св. Параскева“ („Св. Петка Стара“, „Живоносен източник“) в Пловдив. – Проблеми на изкуството, 3, 2016.

Бих обобщила, че монографията „Етюди върху български средновековни култове“ е принос в изучаването на култовете и култовите практики на Второто българско царство.

Останалите публикации, с които кандидатът участва в конкурса, са посветени на същата голяма обща негова тема. Те са и „позивистични“, и полемични, и в някои случаи популяризаторски. Публикувани са в научни сборници и периодика, освен в България, още в Словакия, Полша, Русия, Украйна, Гърция. Големият им брой е показателен за научната активност на Чешмеджиев, както и за неговата известност в международните медиевистични среди. Бих отбелязала специално активното му участие в списването на авторитетната „Православная энциклопедия“.

Една от представените публикации: Изображения святых Кирилла и Мефодия в искусстве эпохи Болгарского возрождения. – В: 1150 лет от моравской мисии Кирилла и Мефодия. Каталог изложбы. (Братислава, 28 юли 2013 г.). Москва – Санкт Петербург 2013, е посветена специално на изображения и бих искала специално да се спра на нея. Текстът е студия,

поместена в каталог от изложба, заедно с други, които проследяват традицията на изображенията на светите братя в широк географски и времеви диапазон. За образите на славянските просветители през българското Възраждане е писано твърде много, има издадени монографии, студии, статии, каталози от изложби. Със сигурност не е лесно да се напише една обзорна статия, която да обобщи богатия материал, и то от автор, който не е изкуствовед. Въпреки трудностите, текстът е един успешен синтез и е представителен и несъмнено полезен за чуждия читател. За този читател сигурно са без значение някои фактологични грешки, заети от остаряла литература: че стенописите в параклиса „Св. Никола“ в Рилския манастир са от Димитър Молеров от Банско, или че зограф Макарий от Галатиста на Халкидики е българин.

Наред с представените в конкурса публикации, ще отбележа активната преподавателска работа на кандидата в Пловдивския университет, където чете 6 лекционни курса в бакалавърска програма и два в магистърска, подготвените многобройни дипломанти в двете програми, двете успешно защитили докторантки, които е ръководил, множеството лекции в чужбина. Важна е и популяризаторската му дейност чрез участия в медиите.

Справката за цитираните трудове показва, че научните резултати на Д. Чешмеджиев са влезнали в широко научно обръщение, както у нас, така и в чужбина и са свидетелство за завидна популярност.

В заключение ще обобщя.

Кандидатът в конкурса Димо Чешмеджиев има богата научна продукция, ясно определена специфика и тематичен обхват на изследователските си интереси, интердисциплинарен подход, използван успешно за постигане на целите, подходяща методология, добра научна осведоменост. Изследваните последователно от него български култове и култове на български светци са

твърде важен културен феномен, който засяга същността на средновековното общество и личност и са особено значителна научна област.

За конкурса има важно значение и фактът, че кандидатът е доктор на историческите науки.

Всичко това ми дава основание да предложа на уважаемите членове на Научното жури по конкурса да присъдят на д.и.н. Димо Чешмеджиев академичната длъжност „професор“, за което ще гласувам убедено.

12. 04. 2019

София

Рецензент:

(чл.кор. проф. Иванка Гергова)